

ANNA FRĪDENBERGA

LU Latviešu valodas institūts
anna_f@inbox.lv

Vārdšķiru robežas 16.-17. gs. tekstos – problemātiski gadījumi, veidojot substantīvu un adjektīvu šķirkļus “Latviešu valodas vēsturiskajai vārdnīcai”

16.-17. gs. tekstos plaši pārstāvēti vārdi, kam ir idents celms, bet atšķirīgs gramatiskais noformējums. Līdz ar to veidojas homonīmas formas, piemēram, adjektīvs *nabags* un substantīvs *nabags*, adjektīvs *nelietis* un substantīvs *nelietis* u.c.

Veidojot homonīmos dažādu vārdšķiru šķirkļus, topošās “Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas” veidotāji bieži vien saskaras ar problēmām, nosakot vārdšķiru un sadalot šo homonīmo formu dažādos lietojumus pa atsevišķiem šķirkļiem.

Formālais šo leksēmu – substantīvu un adjektīvu ar identiem celmiem – šķirējs ir paradigmas galotņu sistēma un leksēmu sintaktiskā lietojuma atšķirības, pretstatot pazīmes un priekšmetiskuma nozīmi.

Latviešu valodas vēstures pētījumos konstatēts, ka vārdšķiru robežas starp substantīvu un adjektīvu agrākos laikos nav bijušas tik noteiktas kā mūsu dienās. Homonīmi, no kuriem viens ir adjektīvs, otrs substantīvs, ir daudzās valodās, līdz ar to nereti runā par nomenu (substantīvu un adjektīvu) sākotnēju sinkrētismu. Vērojamas arī pārejas sfēras, pilnīga vai daļēja konversija – latviešu valodā daudzi substantīvi ir radušies no adjektīviem konversijas ceļā. Piemēram, vārdi *ubags*, *nabags* mūsdienu latviešu valodā tiek uzskatīti par pilnīgiem substantivējumiem, savukārt seno tekstu korpusā šie vārdi sastopami gan kā substantīvs, gan kā adjektīvs. Nereti vērojama kontekstuālā konversija, kad adjektīvs tiek lietots substantīva funkcijā, piemēram, *negudris*.

Domājams, ka dažreiz par derivatīvo formantu izmantota derivatīvā galotne, piemēram, *nevesels* : *neveselis*, tomēr, veidojot vēsturiskās vārdnīcas šķirkļus, šādi vārdlietojumi jāaplūko katrs individuāli, jo atpazīt substantīvus, kas darināti no adjektīva ar derivatīvo galotni, ir grūti. Pirmkārt, senajos tekstos vērojamas lielas substantīvu celmu svārstības, otrkārt, arī adjektīviem sastopams *i* skaņas iespraudums, piemēram, *negudr(i)s*, *nikn(i)s*, *akl(i)s*, tātad rakstība substantīvam un adjektīvam ir vienāda, piemēram, *aklis* ‘akls’ un *aklis* ‘aklais’. Turklāt locījumos gan substantīviem, gan adjektīviem bieži vien sastopama jaukta paradigma, tādējādi nav iespējams noteikt nominatīva formu. Līdz ar to izšķirt, vai vārds darināts ar derivatīvo galotni vai konversijas ceļā, ir problemātiski.

Tā kā liela daļa 16.-17. gs. tekstu ir tulkojumi, neapšaubāma ir arī oriģinālvalodas – visbiežāk vācu valodas – ietekme. Bieži vien tulkotājs ir saglabājis oriģināla vārdšķiru.